

Алишер Навоий

АРБАЪИН

Матнни нашрга тайёрловчи
СУЙИМА ҒАНИЕВА

Тошкент
«Фан»
2000

БИСМИЛЛОҲИР-РАҲМОНИР-РАҲИМ

Ҳамд ангаким, каломи хайрмаол
Қилди элга расулидин ирсол.
Ул расулеки, ҳам каломи фасих
Элга тегурди, ҳам ҳадиси саҳиҳ,
То улус жаҳлдин халос бўлуб,
Илм хилватгаҳига хос бўлуб,
Чун тамуқдин нажот топқайлар,
Учмақ ичра ҳаёт топқайлар.
Жалла зикруҳ зиҳе илоҳи рафиъ,
Азза кадруҳ зиҳе расули шафиъ.

САБАБИ ТАЪЛИФИ МАНЗУМА

Ул сафо аҳли пок фаржоми,
Покфаржому покфар Жомий.
Ул яқин сори дастгир манга,
Қиблаву устоду пир манга
Ки тутубдур жаҳонни таснифи,
Назм девони, наср таълифи.
Чунки ҳижратдин эл аросида сўз
Сексан олти эди-ю секкиз юз,
Ким яна тухфае аён қилди,
Тухфа йўқ, турфае баён қилди.
Ўқуғонда бухориу муслим
Қирқ сўз борча шубҳадин солим.
Наср ила назмин мураккаб этиб,
Форсий лафз ила мураттаб этиб,
«Арбаъин»е чиқардиким, жонлар
Балки қирқ арбаъин чиқоргонлар.
Топтилар анда нашъаи мақсуд,
«Арбаъин»дин нечукки, аҳли шуҳуд,
Форсийдонлар айлабон идрок,
Орий эрди бу нафъдин атрок.
Истадимки, бу халқ ҳам бори
Бўлмағайлар бу нафъдин орий.
Мен демакни чу муддао айлаб,
Ул ижозат бериб дуо айлаб.

Муддао чун бори савоб эрди,
Ҳар дуо қилса, мустажоб эрди.
Бир-ики кунки эҳтимом эттим,
Кўз тутардин бурун тамом эттим.
Бор умидимки, шоҳи шаръойин
Ким, набий шаръига берур тазйин,
Улки авроқ ароки солғай кўз,
Айлагай кўнглига асар бори сўз.
Насридин дағи баҳравар бўлғай,
Назмдин дағи бохабар бўлғай.
Бу кун ўлса ҳадисларга мутиъ,
Тонгла бўлғай муҳаддис анга шафиъ.

1. Ло юъмину аҳадукум ҳатта яҳиббу ла аҳиҳи ма юҳиббу ли нафсиҳи.

Мўъмин эрмастур, улки иймондин
Рўзгорида юз сафо кўргай,
Токи қардошига раво кўрмас —
Ҳар неким ўзига раво кўргай.

2. Ман аъта лиллаҳи ва манаъа лиллаҳи ва аҳабба лиллаҳи ва абғаза лиллаҳи фақад-исътакмала ийманаҳу.

Кимгаким ҳуббу буғзу манъу ато
Ҳақ учун бўлди жазм бил они,
Ким эрур тенгри лутфидин комил
Аҳли иимон қошида иймони.

3. Ал-муслиму ман салим ал-муслимуна мин ядиҳи ва лисониҳи.

Ким муслмонлиғ айласа даъво
Чин эмас гар фидо қилур жонлар.
Ул муслмондурурки, солимдур.
Тилию илгидин муслмонлар.

4. Хислат аъни ло яжтамиъани фи мўъминин ал-бухлу ва суъ ул-хулқи.

Мўъмин эрсанг қилиб дуррингни нисор,
Эл била равшан ўл нечукким шамъ.
Негаким, тенгри ҳеч мўъминда,
Бухлу бадхўйлукни қилмади жамъ.

5. Яшибу ибну адама ва ташуббу фиҳи хислатони ал-ҳирсу ва тул ул-амали.

Одамиға агарчи воқеъ эрур
Қариган сори барча ишда халал.
Икки феъли вале йигитрак ўлур:
Бири ҳирсу бириси тули амал.

6. Ман лам яшқуриннаса лам яшқуриллаҳа.

Улки холиқга шукр дер, аввал

Шокир ўлмоқ керак халойиқдин.
Кимки, махлуқ шукрини демагай,
Демагай дағи шукр холиқдин.

7. Ман лам ярҳаминаса ла ярҳамҳуллоҳу.

Тенгридин раҳм агар тамаъ қилсанг,
Аввал ўлмоқ кераксен элга раҳим.
Ҳар кишиким улусқа раҳм этмас,
Анга раҳм айламас раҳими карим.

8. Ад-дунё малъунатун ва малъунун ма фийҳа илла зикраллоҳи таоло.

Дунёву ҳар не андадур мавжуд
Бўлди ҳақ лаънати гирифтори.
Ғайри ҳақ зикриким, эрур зокир
Тенгрининг раҳмати сазовори.

9. Луъина абд уд-дийари ва луъина абд ул-дирҳами.

Раҳмат озодағаки ул олмос,
Даҳр динору дирҳамин ғамға.
Лек лаънат ангаки қул бўлғай:
Хоҳ динору хоҳ дирҳамға.

10. Дум ала-т-таҳорати ювсаъу алайка-р-ризқу.

Гар ҳамиша таҳоратинг бўлса,
Оригай фоқа чирки ул сувдин,
Тоҳир ўл истасанг фузун рўзий,
Хосир улким питурди бул сувдин.

11. Ла юлдағ ул-мўъмину мин жуҳрин воҳидин марратайни.

Эйки, бир неш етти музйидин
Кўнглунга печа узайса, ётла.
Чунки мўъминни тишламас ҳаргиз,
Бир тўшукдин йилон ики қатла.

12. Ал-ваъдату дайнун.

Кимки ҳар кимга ваъдае қилди,
Шарт эрур ваъдаға вафо қилмоқ.
Ваъдаким қилдинг ўйладурким дайн,
Фарздур қарзни адо қилмоқ.

13. Ал-мажолису бил-амонати.

Қайси мажлисдаким эшитсанг сўз,
Билгил ул сўз санга амонатдур.
Гар ани ўзга ерда нақл этсанг,
Ул амонатға бу хиёнатдур.

14. Ал-мусташору муътаминун.

Ҳар кишиким бировни маҳрам этиб,
Машваратда амини роз этти,
Гар яшурди билиб салоҳ сўзин,
Ўзини қалбу ҳийласоз этти.

15. Ас-самоҳу рабаҳун.

Мол базл ила суд агар тиласанг,
Оқибат чун ўлум эрур мавжуд.
Асрагон қолур, улки базл эттинг
Санга ҳамроҳ борурдин эттинг суд.

16. Ад-дайнун шайн уд-дини.

Аҳли дин ул дурурки қилғай адо,
Бот агар зиммасинда дайн ўлғай.
Дайн адоси чу дин аломатидур,
Беадолиқ динға шайн ўлғай.

17. Ал-қаноъату молун ла яфна.

Ҳирсдин кечгил ул ғамедурким,
Ҳадду ғоят эмас анга пайдо.
Тут қаноатки, ул эрур моле
Ки, ниҳоят эмас анга пайдо.

18. Навм ус-субайҳати ямиаъ ур-ризқа.

Субҳ уйқусин улки айлар тарк
Ризқу рўзин ўзига тўш кўргай.
Улки ғафлатдин этти навми сабуҳ,
Бу шарафни магарки туш кўргай.

19. Офат ус-самоҳати ал-манну.

Ҳар кишига риояте қилсанг,
Миннат ўткармагил гумонингға.
Негаким ул кишига офат эрур,
Юкла миннат ва лек жонингға.

20. Ас-саъиду ман вуъиза биғайриҳи.

Элга не келса айламас панд,
Улки кўнглини қилди ғафлат банд.
Кимки панд олди элга тушгандин,
Они билким, эрур саодатманд.

21. Кафа билмаръи исман ан юҳаддиса бикулли ма ясмаъу.

Бу ёзуқ бас кишигаким, элдин
Ҳар на сўзким эшитти фош этти.
Тоғ эшитганни дер, гуноҳидин
Гўё тенгри они тош этти.

22. Кафа билмавти ваъизан.

Воизинг бас ато-ано ўлуми,
Ким аларча эрур санга носих.
Воизе ул ким айтуру қилмас,
Эрур ул воизинг мунга рожих.

23. Хайр ун-наси ман янфаъули-н-наси.

Халқ аро яхшироқ, дединг, кимдур?
Эшитиб, айла шубҳа рафъ андин,
Яхшироқ бил ани улус ароким,
Етса кўпрак улусқа нафъ андин.

24. Инналлоҳа юҳиб ус-саҳл ат-талқа.

Ҳақ сени севгай эл била бўлсанг,
Тилу кўнглунгни қилиб ярқўй,
Нукта сурсанг шукуфтау хандон,
Зист қилсанг кушодау хушрўй.

25. Таҳаду таҳаббу.

Дўстлашинглар ҳадиялар беришиб,
Баҳра топқон хирад атиясидин.
Худ жаҳонда атияе борму,
Яхшироқ дўстлиқ ҳадиясидин.

26. Утлуб ул-хайри инда ҳисонил-вужуҳи.

Эйки, бир ишда ҳожатинг бўлса,
Яхши юзлукдин иста бахшойиш.
Токи бахшойишидин аввалроқ
Кўрмагидин етушгай осойиш.

27. Зур ғаббан таздад ҳуббан.

Бир-бирин дўстлар агар гаҳ-гаҳ,
Кўрсалар, дўстлук ўлур ғолиб.
Шавқдин ихтилот ўлур матлуб,
Васл учун орзу ўлур толиб.

28. Туба лиман шағалаҳу айбуҳу ан уюб-ун-наси.

Эй хушо улки, айб кўрмамак ила
Юз ҳунарвар маротибин топқай.
Яъни ўз айби пардаси кўзига

Ўзга эл айби чехрасин ёпқай.

29. Ал-ғинал-яъсу мимма фи айдин-наси.

Бойлиғ истар эсанг эл илгидин
Ҳар на кўрсанг боридин ўл навмид,
Бул ғино, баски, халқдин кечибор
Тутсанг уммид ҳақдин-ўқ жовид.

30. Мин ҳуснил ислом ил-маръи таркуҳу ма ла юйбуҳи.

Кимки ислом кўзгусида тилар
Ҳар замон ўзга бир сафо мавжуд,
Кечсун ул навъ борча ишдинким,
Тенгри рози эмас, улус-хушнуд.

31. Лайса аш-шадиду бисиръати иннама аш-шадид ул-лазийна ямлику нафсаҳу инд ал ғзаби.

Эмас ул паҳлавонки ўз қадрин
Бош уза элтибор нигун қилгай.
Паҳлавон они билки етса ғзаб
Нафси амморани забун қилгай.

32. Лайс ал-ғанию ан касрат ил арзи иннамал-ғанию нафси.

Бой эмас улки, мол касратидин
Кўрмагай фоқау талаб ранжин.
Они билким, худой бермиш анга
Нафси аммора таркини ганжин.

33. Ал-ҳазму суъ уз-занни.

Ҳазм боис дурур ангаки, мудом
Иши эл сори бадгумон ўлгай.
Доимо эҳтиёт этар ангаким,
Қаёдлардин ҳама амон ўлгай.

34. Ал-илму ла яҳиллу манъҳу.

Эй хирадманд олимеки, санга
Илмдин рўзий айлади сонё.
Киши ўрганса қилмағил маҳрум,
Ёки нафъ олса бўлмағил монё.

35. Ал-калимат ут-таййибату садақатун.

Яхши сўз бирла ҳожат аҳлин сўр,
Бермасанг яхши тўъмадин нафақа.
Пе учунким расул қавли билан
Яхши сўз бордур уйлаким садақа.

36. Касрат уз-зиҳки юмийт ул-қалба.

Асру кўп кулмаким, ўлар эрмиш,
Зинда дил кўнгли кулгу касратидин.
Муни ҳар кимки билди кўнгли била,
Кулмагай ўлса кўнгли ҳасратидин.

37. Ал-жаннату таҳта ақдоми уммаҳати.

Оналарнинг оёғи остидадур
Равзаи жаннату жинон боғи.
Равза боғи висолин истар эсанг,
Бўл онанинг оёғи туфроғи.

38. Ал-балоу муаккалун бин-нутқи.

Деди кўп сўзлаган хато кўп этар,
Улки дерлар ани валиюллоҳ.
Ҳар болоким етар-эрур сўздин,
Буйла ҳукм айлади набиюллоҳ.

39. Ан-назару илал маръатил-ажиабияти саҳмун мин сиҳами иблиса.

Солма кўз кимса бўлса номахрам,
Гарчи нафсинг топар назорада суд,
Ки назарким ҳаром-шайтоннинг
Новакидур ва лек захролуд.

40. Ло яшбаъ ул-мўъмину дуна жориҳи.

Кимки мўъмин дурур қачон чидағай,
Ким ўзи тўқу қўшни бўлғай оч.
Анга доғи керак етурса насиб,
Хонида гар қулочу хоҳи умоч.

* * *

Эйки, шахсингни холиқи фаттоҳ
Деди: «Хаммарту арбаъина сабоҳ»,

Эрур ул арбаъининг аввали ҳол,
Айла бу «Арбаъин» била аъмол,

Ки бу навъ икки «Арбаъин» мавжуд
Бўлса, шоядқи топқасен мақсуд.

Етса мақсуд муддао бирла
Мени ёд этгасен дуо бирла

Ки, Навоийға ул дуо етгай,
Булбули руҳиға наво етгай.

Вал-ҳамду лиллаҳи ала тавфиқи ҳаазл-арбаъини вас-салоту вас-салом ат-таййибин ат-тоҳирини ва саллама таслиман касийран.

«АРБАЪИН»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

Шарқ адабиётида «арбаъин» анъанаси мавжуд бўлиб, халқ орасида машҳур, энг саҳиҳ ҳадислардан 40 тасини саралаб олиб, унинг мазмунини бир рубоийда талқин қилинган. Абдурахмон Жомийнинг «Чиҳил ҳадис»ини Алишер Навоий туркийга таржима қилган. Шоирнинг нияти, асар муқаддимасида таъкидланганидек, «форсийдонлар идрок айлаган» қирқ ҳадис моҳиятидан туркийзабонларни ҳам баҳраманд қилиш эди. Бу ҳадисларни шеърга солишда эса барча шоирлар уларнинг осон тушунилишини, ёдда сақланилишини ҳам назарда тутганлар.

ҲАДИСИ ШАРИФ ТАРЖИМАЛАРИ

1. Сизлардан ҳеч бирингиз ўзига раво кўрган нарсани биродарига раво кўрмагунча, чин мўъмин бўлолмайди.
2. Кимки хайр-эҳсон қилишда, ноўрин жойларга сарф қилмасликда, яхши одамларни дўст ва ёмон одамларни душман тутишда фақат Оллоҳнинг ризолигини ният қилгай бўлса, демак у ўз иймонини бутун сақлайди.
3. Қўлидан ва тилидан мусулмонларга озор етмайдиган кишигина ҳақиқий мусулмондир.
4. Мўъмин кишида икки хислат жамъ бўлмайди: бахиллик ва ёмон хулқилик.
5. Инсон кексайган сари унда икки хил хислат яшариб боради: дунёга муҳаббат ва орзу-ҳавас.
6. Кимки инсонларга шукр айтмаса Оллоҳга ҳам шукр қилмайди.
7. Одамларга раҳмли бўлмаган кишига Оллоҳнинг ҳам раҳми келмайди.
8. Дунё малъундур, Оллоҳ зикридаи бошқа дунёдаги бефойда ишлар ҳам малъундур.
9. Динор ва дирҳамга қул бўлганларга лаънат бўлсин.
10. Доим таҳоратли юргин, таҳорат — тозалик ризқу рўзингни оширади.
11. Мўъмин киши бир тешиқдан икки марта чиқолмайди.
12. Ваъда — бу қарздур.
13. Мажлисларда эшитганинг — омонат.
14. Маслаҳатчи — ишончга сазовордир.
15. Қўли очиклик — фойдадур.
16. Қарз - бу дин узра доғдур.
17. Қаноат — туганмас бойлиқдир.
18. Тонги уйқу ризқни қисқартиради.
19. Миннат — сахийлик офатидир.
20. Бошқалардаги камчиликни кўриб, ўзини тузатган одам—саодатлидир.
21. Эшитган гапларини ўзгаларга айтиш — инсоннинг гуноҳга ботиши учун кифоядир.
22. Ўлим — бу айни панду насиҳатдур.
23. Инсонларнинг яхшиси — инсонларга фойдаси тегадиганидир.
24. Оллоҳ таоло хушфеъл ва очик юзли бандаларини севади.
25. Бир-бирингизга ҳадялар бериб, дўстлашинглар.
26. Яхшиликни чеҳралари очик одамлардан кутинглар.
27. Гоҳ-гоҳ кўришганда муҳаббат ошар.
28. Ўз айбини билиб, бошқалар айбини қидирмайдиган одам — хўб яхши одамдур.
29. Ҳақиқий бойлик— бу одамлар кўлидаги нарсалардан ноумид бўлиш, тамаъ қилмасликдур.
30. Ўзига ярашмаган нарсаларни тарк этнш — инсон мусулмончилигининг ҳуснидур.
31. Курашда ғолиб чиққан паҳлавон эмас, балки ғазаб келганда, ўзини босиб олган одам паҳлавондир.
32. Бойлик — молу дунёнинг кўплиги билан эмас, балки нафснинг тўқлиги билан ўлчанади.
33. Ишонмаслик — эҳтиёткорлиқдир.
34. Илмда бахиллик йўқ.
35. Яхши сўз — садақадур.
36. Кулгининг кўпи — қалб ўлими.

37. Жаннат оналарингиз оёғи остидадур.

38. Ҳамма бало — тилдандур.

39. Бегона аслларга ташланган ҳар бир назар —шайтон ўқидур.

40. Мўъмин киши қўшниси оч туриб, ўз қорнини тўйғазмайди.

Шул «Арбаъин»га муваффақ этгани учун Оллоҳга шукр. (Муҳаммад) ва унинг барча пок наслига Оллоҳнинг марҳамат ва раҳмати ҳамда саломи бўлсин.

Ҳадисларни ТДШИ аспиранти Мансур Асқаров таржима қилган.